

GETXOKO ONDAREA ETA TOPONIMIA

Unitate didaktikoak
LEHEN HEZKUNTZA

BETIKO GETXO

EGILEA Itziar de la Encina-Bizarra Lepoan Euskara Elkarte

ARGITARATZAILEA: Getxoko Udala-Euskara Zerbitzua

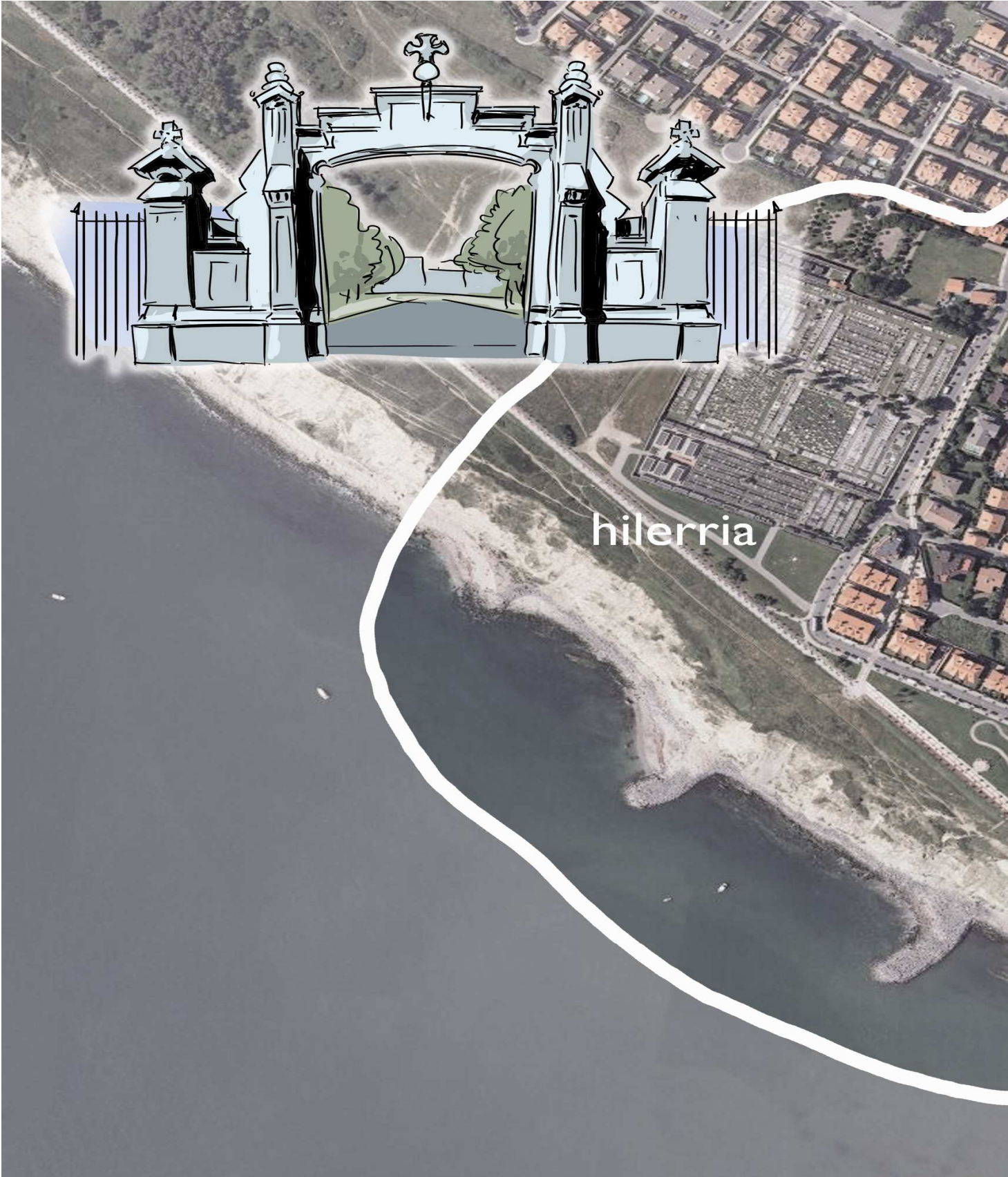
ILUSTRAZIOAK: Kepa de Orbe

ARGAZKIAK: Ana Gonzalez-

San Nikolas liburutegia

ELIZA ETA INGURUAK

eliza

baseliza

benta

Lehen, Elexalde, elizaren inguruko etxeei esaten zitzaien. Auzoari Getxo eta auzotarrak getxoztarrak ziren.

Gaur egun auzoari Andra Mari esaten diogu.

Andra Maria

Garai batean parrokia bakarra zegoen Getxon, Andra Maria, eta bertara elizkizun nagusietara auzo guztietakoak joaten ziren.

Elizak, oro har, leku berezietan eraikitzen ziren, askotan muino batean, auzo edo herri guztia ikusteko.

Mendebaldeko sarreran harrizko mahaia ikus dezakegu.

Mahai honen inguruan, elizpean, biltzen ziren auzotarrak batzarrak egiteko eta udalerriko erabakiak hartzeko. Kontuan izan Getxo ez dela hiribildua, elizatea da, "anteiglesia" deritzona.

Hilerria

Lehen hilobiak eliza inguruan zeuden, baina XV. mendean elizan sartu zituzten. Andra Maria elizaren barruan baserri bakoitzak bere etxekoen hilobia zeukan eta atzerritarrentzako hezurtegia ere bazegoen. Gero, gaixotasunak ekiditeko, hilobiak itxi eta hilerri berria kanpandorrearen azpian kokatu zen. Dorrean Getxoko 166 baserri-izen ikus daitezke.

Guardako Aingerua

Euskal Herrian ohikoa da baselizak bide-ertzetan edo bidegurutzetan egotea bidaiariei babesa emateko. Getxoztar ugarik, tradizioz, diru apur bat uzten zuten testamentuan ermita hau zaharberitu eta mantentzeko.

Benta (Bentazarra)

Getxok benta batzuk izan ditu historian, baina garrantzitsuena Guardako Aingeruaren ondokoa, Bentazarra, izan da.

Bertan auzokideek bilerak egiten zituzten, bidaiariek atseden hartzen zuten eta zerbait edateko lekua ere bazegoen.

Etxe hau herriarena da eta alogeran duena behartuta dago nekazariak biltzeko gela gordetzera.

ARIKETAK:

1. Zeri esaten zitzaion Elexalde?
2. Nola esaten zaio Getxoko jendeari? Beste modurik esateko?
3. Zergatik da Getxo elizatea eta ez hiribildua?
4. Badakizu non zegoen Getxoko lehenengo hilerria?
5. Zergatik eraikitzen ziren baselizak bide-ertz eta bidegurutzetan?
6. Zertarako erabiltzen zen benta?
7. Eta gaur egun zer da? Etxean galdetu.

HONDARTZAK ETA KOSTALDEA

Barinatxe (Salvaje)

"*La Salvaje*" izena nahiz eta berria izan, gehien erabiltzen duguna da. Baina hondartza honek beste bi izen zaharrago ditu: *Solondota* (eta *Solandota*) eta *Barinatxe*.

Solondota izena Sopelako aldeari dagokio eta *Barinatxe*, berriz, Getxokoari. Azken horrek Sopelako *Barinoa* baserrian du jatorria; *barino* eta *atx* (haitza) hitzek osatzen dute. *Solondota* izenaren osagaiak, berriz, *solo* hitza, *ondo*, eta lekua edota ugaritasuna adierazten duen *-eta* atzizkia dira.

Gorrondatxe (Askorri)

Zeri deitzen diogu Askorri? Normalean hondartza izendatzeko erabiltzen dugu, baina Askorri haitz bat da. Barinatxe eta Gorrondatxe hondartzen artean dago eta goiko aldean bunker bat du. Itsasoan sartzen denez, Askorri lurmuturra da.

Askorri hitza banatzen badugu, bi hitz ditugu; *Atx* eta *gorri*. Lehen esan dugun moduan, *atx* hitzak haitza esan nahi du eta *gorri* hitza ez dago argi; batzuentzat kolorea da eta beste abtzentzat, "hutsa" esangura du.

Eta orduan nola deituko diogu hondartza honi?

Gorrondatxe. Gorrondoa etxe-izena da eta *atx* (haitza) hitza agertzen zaigu berriz. Hondartzetara joatea modan jarri zenean, Gorrondatxe eta Solondota/Barinatxe hondartzen artean dagoen Askorri haitzaren izena erabiltzen hasi zen.

Sakuskune

Gorrondatxeko mendebaldeko kostaldeko haitzei deitzen diegu. Inguru horretan itsasoko ura Galeara bidaltzeko ur-ponpa egon zen

Tunelboka eta Malakate

Bilbotik Getxora 10 km baino gehiagoko tutua eraiki zuten Bilboko ur beltz guztiak ateratzeko. *Tunelboka* edo *Kakaleku* izeneko hondartzan itsasoratzen zen ur zikin guztia. Jaisteko eskailera luzea dago eta goiko aldean harea eta harria igotzeko erabiltzen ziren tresneriaren aztarnak daude. Hemengo harea etxeak egiteko erabiltzen zen.

Tunelbokaren ondoan dagoen haitzari Alpenarri deitzen zaio.

Getxon hodiak oso sakon daude eta tunel bihurtzen dira. Tuneletara jaisteko dauden etxetxoei Malakate deitzen zaie, eta handik pasatzen ziren konponketak egin behar zituztenean. Txiki geratu zirenean azken gerrako babesleku izan ziren.

Galea

Galea amildegia, lurmuturra eta inguruan dagoen leku-zelai handiari deitzen diogu. Gaur egun golf-zelaia dago, baina lehen getxoztarrek abereak eramaten zituzten abere-bazkan.

Beheko harkaitzetan beti bildu izan dituzte egurra, txatarra eta geroago ikatza, bereziki fabrikek itsasora botatzen zituzten hondakinetatik.

Europako lekurik kutsatuenetariko bat izan zen. Agintariek itsasadarra garbitzea erabaki zutenetik egoera asko hobetu da, gaur egun urak oso garbiak dira eta fauna eta flora ugari dago.

Inguruan itsasontzi asko hondoratzen zirenez, itsasargi bat eraiki zuten. Lehenengo, amildegi ondoan zegoen, baina lur-jausiengatik barrurago aldatu behar izan zuten.

Galeako gotorlekua

Printzearen Gazteluaren barruan dorre bat dago, itsasargi eta talaia funtzioak bete zituen.

Zer ziren talaia? Talaia itsasoa begiratzeko erabiltzen ziren eta bi funtzio zituzten, bata militarra eta bestea merkataritzarako. Handik kostatzen zen kontrolatzen zen, jakin zitekeen itsasontziek zer zekarten eta laguntzarik behar zuten. Bertatik eguraldia ere interpretatu egiten zen.

ARIKETAK:

8.-Jarri hondartza bakoitzari izen egokia. Zer beste izenekin ezagutzen dira?

9.-Ezagutzen dituzu leku hauek?. Lotu izenak irudiekin gezienez bidez.

Askorri, Sakuskune, Tunelboka, Malakate, Alpenarri, Galeako itsasargia, Galeako gotorlekua (bakoitza zer den azalduta argazkien ondoan, pista moduan).

10.-Zertarako erabiltzen ziren malakateak?

11.-Galea. Zertarako erabiltzen ziren lur hauek? Eta orain?

12.-Itsasargiak nabigazioa laguntzeko erabiltzen diren argi-dorreak dira. Gaur egun, zer tresna erabiltzen ditugu?

13.-irudikatu Galean dagoen itsasargia.

14.-Zeintzuk dira talaien funtzioak?

AUZO ETA ALDEETXEAK

dilizandi

diliz estrata

arteaga

moreaga/larrazaba

ibarra

xetxubarri

saratsaga

entoetxe

torretxe

txatxarro

Aldeetxea

Izen hau Getxon eta Uribe Kostan euskaldunen artean erabiltzen da baserria izendatzeko. Zonalde honetan baserria, "kalea ez dena" eta belardiak hartzen dituen inguruari deitzen zaio.

Badago Getxon Baserri izeneko auzoa eta kalea. Haran honetan Bolunzarreta eta Ibarrekoerrota izeneko errota zaharrak daude, eta azken urteotan Getxoko zabortegia egon da. Inguruan etxe gutxi egon da eta, batez ere, getxoztarren abereak bazkatzeko lurrak izan ziren.

Estrata

Latineko *strata* hitzetik dator. Baserrien arteko bidexkei esaten zaie eta zapal dutako lurra edo ibiltzeko bidea esan nahi du. Baserriek ematen diete izena gehienetan estratei. Hau da, Diliz estratari izena Diliz baserriak ematen dio.

duela ehun urte Getxok auzo ugari zituen.

Arteaga

Izenaren osagaiak hauek dira: *Artea* (*Quercus ilex*) zuhaitz-izena eta *-aga* atzizkia.

Artea Getxoko zuhaitz arruntenetako bat izan zen eta gaur egun desagertzeko zorian daude geratzen diren azkenengo zuhaitzak.

Auzoa baserri batzuek eratzen dute. Badirudi jatorrizko Arteagari Arteagaurrekoa eta Arteagabekoa deitu ziotela eta berriari Arteagaosteikoa. Azkenean, XX. mendean Arteagatzekoa eta Arteagaurre izenak finkatu ziren. Hirugarren etxe bat ere eraiki zen geroago, Arteagabarri.

Torretxe

Etxe honen izena oso arrunta da, *torre* eta *etxe* hitzez osatuta dago. Baserriek edo nekazal-jauregiak "Torretxe" izena hartzea ohikoa da prestigiogatik, baina ez ziren torreak.

Etxe-eredu hau da ugariena Getxon eta baserri-eredu berbera jarraitzen du: espoloiak, egurrezko habea ataria irekitzeko, goiko aldean zurezko egitura, eta ataria beti hegoaldera.

Diliz

Badirudi izen honetan Euskal Herrian hain ugaria den *-i(t)z* jabego atzizkia dugula. Nahiz eta atzizki hau Nafarroan erabili, Bizkaian ere adibide asko dugu, *Muskiz* adibidez. Aurreko osagaia Tilius pertsona izenetik erator daiteke.

Bizkaian ohikoa den bezala, *Diliz* baserri-izena izatetik auzo-izena izatera heldu zen. Inguruan etxe berriak eraiki zirenean Diliz osagaia hartu zuten.

Dilizbarrenetxea etxeak berehala galdu zuen lehenengo osagaia eta Barrenetxea bihurtu zen. *Barren*, "beheko", eta *etxe* hitzek osatuta dago.

Dilizandi etxea ere eraiki zen, *Diliz* eta *handi* adjektiboaz osatutako izena. Geroago, Diliz ondoan Dilizbarri etxe berria eraiki zuten eta aurrez aurre Dilizondo.

Ibarra

Ibarra hitz arrunta da eta bi adiera nagusi ditu: "harana" eta "zaldua".

Gaur egungo getxoztarrentzat *Ibarra* izena baserri batzuen izena besterik ez da, baina XVII. mendean auzo garrantzitsua izan zen.

Auzoa izateaz gain etxe-izena ere bada, eta etxe honetatik sortu zen Ibarako kondeen leinua.

Etxe bakarra zegoen inguruan berriak eraiki ziren, eta ondorioz *ibar-* osagaia duten baserri batzuk ditugu Getxon.

Ibarra baserriak berak hainbat izen izan ditu: Ibarjauregi eta Ibarraurrekoa edo Ibarrabekoa.

Ibarra izeneko etxe berria eraiki zenean, biak bereizteko "bengoa" gehitu zitzaion berriari: Ibarbengoa. Inguruko estrata izendatzeko ere erabili izan zen izen hau.

Ibarragoikoa edo *Ibarraostekoa* izenaren osagaiak *Ibarra* etxe-izena eta *oste* 'atze' dira.

Saratsaga

Etxe honen osagaiak *sarats* zuhaitz izena (*Salix* sp.) eta *-aga* atzizkia dira.

Hasieran Saratsaga izeneko baserri bakarra zegoen, dorretxea zela esaten da. Geroago berriak eraiki ziren eta Saratsaga auzo-izena izatera pasatu zen.

Oso desitxuratuta egon arren, aldetxeen egitura berbera du.

Interesgarriena atzeko partean dago, hormaren konposizioa XVI. mendean egiten da eta puntu-erdiko leiho estalia ere badago.

Moreaga / Larrazabal

Larrazabal izena zuten auzo eta etxe hauek, baina XIX. mendean izenez aldatu eta *Moreaga* deitzen hasi ziren. Tamalez, ez dakigu zeintzuk diren izenaren osagaiak amaierako *-aga* alde batera utzita.

Gaur egun Moreaga izeneko baserri bi ditugu, Moreagatze (Moreagazarra edo Moreagaostekoa) eta Moreagaurre (Moreagabari). Argazkikoa Moreagatze da.

Etxebarritxu

Izen argia, *etxe* hitzaz, *barri* adjektiboaz eta *-txu* txikigarriaz osatuta. Etxetxubari ere deitzen diote.

Zientoetxe

Baserri-izena da eta gaur egun ezagunagoa den bideari ere deitzen diogu. Nahiz eta izenaren osagaiak argiak izan: *ziento* eta *etxe*, esanahia ez dago argi.

Bide hau Udalak eraiki zuen hondartzetara joaten zen jendetzari erraztasunak emateko.

ARIKETAK:

15.-Zer da aldeetxea?

16.-Getxon estrata batzuk daude, baina zer dira?

17.-Zeintzuk dira "Arteaga" hitzaren osagaiak?

18.-Diliz auzoko etxeen izenak aipatuko zenituzke?

19.- Zer esan nahi du Ibarra hitzak?

20.- Begiratu zer zuhaitz-mota den sahatsa. Lortu zuhaitzaren orri bat. Taldeka egin dezakezu.